

Wstęp	5
-----------------	---

Periodyzacja dziejów (5). Pojęcie średniowiecza (6). Zakres historii średniowiecza powszechnego (8). Charakter książki (9).

POCZĄTKI ŚREDNIOWIECZA

Rozdział I. Cesarstwo Rzymskie u schyłku IV wieku	13
---	----

Granice (13). Ludność (14). Układ społeczny (14). Sytuacja gospodarcza (15). Stosunki w latyfundiach (17). Patrocinia vicorum (18). Upadek miast (18). Dziedziczenie zawodów (19). Ustrój państwowy (19). Podział administracyjny (20). Samorząd muncypalny (21). Armia (21). Przenikanie barbarzyńców w granice Cesarstwa (22). Stosunki religijne (22). Organizacja Kościoła chrześcijańskiego (25). Budownictwo sakralne (26). Światopogląd chrześcijański (27). Początki literatury i sztuki chrześcijańskiej (27). Ruchy społeczne (28). Herezje (29). Ruchy pustelnicze i monastyczne (30). Kryzys Cesarstwa (31).

Rozdział II. Sąsiedzi Cesarstwa Rzymskiego w końcu IV wieku	31
---	----

Kaledonia (31). Eryn (31). Germanowie (32). Ustrój społeczny i polityczny Germanów (32). Iberia (34). Armenia (34). Państwo Sassanidów (34). Arabia (35). Nubia i Sachara (36).

Rozdział III. Wielka wędrówka ludów i załamanie się Cesarstwa na Zachodzie	86
--	----

Inwazja Wizygotów (36). Próba odbudowy bezpieczeństwa granic (39). Ostateczny podział Cesarstwa (39). Uprawnienia sprzymierzeńców (40). Najazd Radagajsa (41). Przełamanie granicy Renu (41). Upadek Stylichona (41). Wtargnięcie Wizygotów do Italii (43). Państwo Boże św. Augustyna (43). Opanowanie Zachodu przez barbarzyńców (43). Powstanie państw barbarzyńskich na ziemiach Cesarstwa (44). Najazd Hunów (45). Chaos na ziemiach zachodnich Cesarstwa (45). Upadek Cesarstwa na Zachodzie (46).

Rozdział IV. Cesarstwo Rzymskie na Wschodzie	48
--	----

Cesarstwo na Wschodzie w V wieku (48). Stosunki społeczne (48). Cesarz i dynastia (49). Spory religijne-monofizytyzm (49). Demy (50). Walka z próbą emancypacji Odoakra (51). Rządy Teodoryka w Italii (51). Walka o przywrócenie Cesarstwu mocarstwowości (52). Rewindykacja Afryki (54). Wojna z Ostrogotami w Italii (54). Reorganizacja odzyskanej Italii (57). Rewindykacja Hiszpanii (57). Reformy wewnętrzne Justyniana (57). Przemiany kulturalne na Wschodzie (58). Ruchy etniczne na pograniczu bałkańskim (59). Najazd Longobardów na Italię (61). Reformy administracyjno-wojskowe Cesarstwa we Włoszech (64). Rzym i Papieństwo (65). Reforma zakonna Benedykta z Nursji (65). Wojna z Persją oraz najazdy Słowian i Awarów (66). Rewolta Fokasa (66). Najazd perski (67). Odbudowa Cesarstwa przez Herakliusza (67).

Rozdział V. Arabowie i Islam	69
--	----

Znaczenie geograficzne Arabii (69). Wystąpienie Mahometa (70). Początki Kalifatu (71). Organizacja państwa arabskiego (73). Kryzys wewnętrzny państwa kalifów (74). Rządy Omajadów (75). Szyci i Charidżyci (76). Rozrost terytorialny państwa arabskiego za Omajadów (76). Upowszechnienie przez Arabów zdobyczy cywilizacyjnych (78). Handel (79). Rozkwit literatury (79). Filozofia (80). Nauki ścisłe i doświadczalne (80). Sztuki plastyczne (81). Opozycja przeciwko Omajadom i ich upadek (82). Skutki zwycięstwa Abbasydów (84). Ustrój i administracja Kalifatu Abbasydów (84). Zarodki rozkładu państwa kalifów (87). Ruchy ośrodkowe (87).

Rozdział VI. Państwo Franków 88

Frankowie (88). Zjednoczenie Franków przez Chlodwiga (89). Ustrój społeczny Franków (90). Patrymonialne państwo Franków (92). Skarb (94). Wielka własność (94). Beneficja i prekarja (94). Miasta (95). Immunitety (97). Komendacja (97). Kryzys monarchii Merowingów (97). Rządy Karola Młota (98). Utrata korony przez Merowingów (100). Powstanie Państwa Kościelnego (101). Konsolidacja państwa karolińskiego (102). Niebezpieczeństwo ponownego rozdrobnienia (102). Ponowna interwencja we Włoszech (103). Wojny z Sasami i Słowianami (103). Intrygi bizantyńskie (104). Wojny z Saracenami w Hiszpanii (105). Koronacja cesarska Karola (106). System rządów Karola Wielkiego (108). Podział administracyjny państwa karolińskiego (108). Sądownictwo (109). Skarb (109). Służba wojskowa (110). Degresja gospodarcza Zachodu (111). Gospodarka domaniarna (111). Reforma monetarna Karola Wielkiego (112). Renesans karoliński (112). Szkolnictwo karolińskie (113). Dziejopisarstwo karolińskie (114). Sztuki plastyczne (114). Kryzys monarchii karolińskiej (116). Traktat w Verdun (117). Rozdrobnienie feudalne państwa karolińskiego (118). Feudalizacja urzędów (120). Triumf partykularyzmu (120). Feudalizacja duchowieństwa (121). Kształtowanie się stosunków lennych (121). Obowiązki lenne (122). Grupa lenna (123). Wojny prywatne (123).

Rozdział VII. Wyspy Brytyjskie i Skandynawia 125

Charakterystyka fizjograficzna Brytanii (125). Skutki ewakuacji Brytanii przez Cesarstwo Rzymskie (125). Chrystianizacja Irlandii (127). Organizacja państw anglosaskich i ich chrystianizacja (127). Proces jednoczenia się Brytanii (129). Brytania w orbicie wpływów skandynawskich (129). Ustrój społeczny Anglo-Sasów (130). Ustrój polityczny Anglo-Sasów (131). Normanowie i ich najazdy (132). Podbój Brytanii przez Normanów francuskich (134). Organizacja państwa normandzkiego w Brytanii (135). Brytania w orbicie wpływów francuskich (136).

Rozdział VIII. Słowiańszczyzna 138

Pierwotni Słowianie (138). Antowie i Sklawini (138). Słowianie na Bałkanach (139). Dywersja Protobułgarów (139). Słowianie nad Środkowym Dunajem (139). Wyodrębnienie się trzech słowiańskich grup językowych (140). Ustrój społeczny Słowian (140). Ustrój polityczny Słowian (141). Stosunki gospodarcze (141). Charakter osadnictwa słowiańskiego (142). Wierzenia religijne Słowian (142). Państwo Samona (143). Państwo Wielkomorawskie (145). Misja Cyryla i Metodego (145). Losy liturgii słowiańskiej (147). Najazd Węgrów i upadek Państwa Wielkomorawskiego (148). Państwa sukcesyjne Wielkich Moraw (149). Słowianie północno-zachodni (149). Początki państwa polskiego (150). Początki Rusi (152). Ruś a Bizancjum (153).

Rozdział IX. Bizancjum i Bałkany 154

Bizancjum wobec naporu arabskiego (154). Położenie Kościoła wschodniego (155). Niebezpieczeństwo bułgarskie (157). Chrystianizacja Bułgarów (157). Wzmocnienie Bizancjum przez Bazylego I (158). Konflikt bizantyńsko-bułgarski (158). Bogomili (160). Upadek pierwszego państwa bułgarskiego (160). Schizma wschodnia (161). Przekształcenia ustrojowe Bizancjum (162). Temy (163). Ogólna sytuacja gospodarcza Bizancjum (165). Stosunki rolne (165). Miasta (167). Polityka gospodarcza Bizancjum (167). Kultura (168).

ROZKWIAT ŚREDNIOWIECZA

Rozdział X. Przemiany gospodarcze i kulturalne XI i XII wieku 173

Przemiany w rolnictwie (173). Przemiany w rzemiośle (173). Odradzanie się życia miejskiego (174). Rozwój handlu (174). Położenie ludności poddażczej (174). Hospites czyli goście (177). Uprawnienia pana feudalnego (177). Ruch kolonizacyjny (177). Gospodarka czynszowa (178). Emancypacja ludności miejskiej (178). Zamki feudalne (180). Rycerstwo feudalne (181). Ewolucja światopoglądowa (181). Szkolnictwo (182). Kierunki filozoficzne (182). Rozwój piśmiennictwa (185). Poezja (185). Architektura romańska (189).

✓ Rozdział XI. Cesarstwo i Papiestwo 194

Początki Rzeszy Niemieckiej (194). Dynastia saska u władzy (194). Podbój Słowian połabskich (195). Uwolnienie Saksonii od grozy najazdów węgierskich (195). Początki rządów Ottona I (195). Problem Włoch (197). Opozycja antyottonowska i najazd węgierski (197). Koronacja cesarska Ottona I (198). Zwrot ekspansji niemieckiej na południe (198). Zamieszki po zgonie Ottona II (200). Otton III u władzy (200). Reakcja przeciwko polityce Ottona III (202). Rządy Konrada II (203). Henryk III — cesarzopapież (205). Skutki feudalizacji Kościoła (205). Wzrost nastrojów religijnych (207). Ruch reformy kościelnej (207). Walka o emancypację Papiestwa (209). Grzegorz VII — papież-cesarz (210). Zatarg o inwestyturę (212). Droga do kompromisu (214). Rozwarcie ruchu ubogich (215). Cystersi (216). Wędrowni kaznodzieje ludowi (218). Premonstratensi (219). Przyczyny sukcesów zakonów nowego typu (219).

Rozdział XII. Ruch krucjatowy 220

Początki reconquisty (220). Kształtowanie się koncepcji krucjat (221). Niebezpieczeństwo tureckie (222). Kontakty Zachodu z Ziemią Świętą (224). Organizacja pierwszej krucjaty (224). Krucjata ludowa (227). Krucjata rycerska (227). Stosunek Bizancjum do krzyżowców (228). Kampania anatolijska (228). Utworzenie hrabstwa Edessy (229). Kampania syryjska (230). Kampania palestyńska (230). Spory o organizację zdobyczy łacinników (231). Powstanie Królestwa Jerozolimskiego (232). Zakony rycerskie (232). Templariusze (233). Joanici i zakon Montjoye (233). Krzyżacy (234). Ustrój zakonów rycerskich (234). Druga krucjata (237). Napór zjednoczonego świata islamu na Królestwo Jerozolimskie (238). Utrata Jerozolimy (239). Trzecia krucjata (240). Czwarta krucjata (242). Cesarstwo Łacińskie — efemeryda zachodnia nad Bosforem (243). Krucjata dziecięca (244). Piąta krucjata (245). Krucjata Fryderyka II (245). Szósta krucjata (245). Siódma krucjata (246). Upadek Królestwa Jerozolimskiego (246).

Rozdział XIII. Rywalizacja francusko-angielska do schyłku XIII wieku . . . 247

Dojście do władzy Kapetyngów (247). Plany kontynentalne władców anglo-normandzkich (250). Upowszechnienie wojsk zaciężnych (250). Konflikt Henryka II z Kościołem (251). Mocarstwowe plany Henryka II (252). Filip August w walce o jedność Francji (252). Anglia — lennem papieskim (254). Najazd anglo-niemiecki na Francję (254). Wielka Karta Swobód (255). Krucjata przeciwko albigensom (256). Utworzenie apanaży we Francji (257). Reformy wewnętrzne monarchii kapetyńskiej (258). Ruchy społeczne — tzw. „pastuszkowie” (258). Stosunki Francji z sąsiadami (258). Początki parlamentaryzmu angielskiego (259).

Rozdział XIV. Walka o „Dominium Mundi” 261

Zbliżenie Rzeszy z Papiestwem za Lotara z Supplinburga (261). Rewolucja komunalna w Rzymie (261). Arnold z Bresci (262). Pierwsza wyprawa Fryderyka I do Włoch (262). Spór o stosunek władzy duchownej do świeckiej (263). Rewindykacja regaliów (263). Schizma papieska — Aleksander III i Wiktor IV (266). Liga Lombardzka (266). Układy pokojowe w Wenecji i Konstancji (267). Plany sycylijskie Fryderyka I (267). Regencja Henryka VI (268). Trudności spadkowe Henryka VI (268). Plany uniwersalistyczne Henryka VI (270). Problem spadku po Henryku VI (270). Początek rządów Innocentego III (271). Walka o koronę niemiecką (271). Teokratyczne plany Innocen-

tego III (272). Fryderyk II u władzy (272). Zatarg Fryderyka II z Papieżem (273). Reorganizacja Królestwa Sycylijskiego (274). Zabiegi o dziedziczość korony niemieckiej (275). Ponowny konflikt z Papieżem (275). Klęska Sztaufów i Wielkie Bezkrólewie w Niemczech (276). Joachim z Fiore (277).

Rozdział XV. Hiszpania XI - XIII wieku i jej polityka w basenie Morza Śródziemnego 278

Półwysep Pirenejski w XI wieku (278). Rozdrobnienie feudalne chrześcijańskiej Hiszpanii (278). Przebieg walki z Maurami (279). Hiszpańskie zakony rycerskie (280). Charakter walki z Maurami (280). Ustrój chrześcijańskiej Hiszpanii (282). Stosunki Aragonu z południową Francją (284). Ekspansja Aragonu w basenie Morza Śródziemnego (284). Rywalizacja aragońsko-andegaweńska (284). Plany śródziemnomorskie Karola Andegaweńskiego (285). Skutki Niezporów Sycylijskich (285).

Rozdział XVI. Wschodni sąsiedzi Niemiec w XI - XIII wieku 286

Zahamowanie ekspansji niemieckiej ku wschodowi (286). Polska Chrobrego (286). Czechy w końcu X wieku (287). Początki państwa węgierskiego (287). Wschodni sąsiedzi Rzeszy w pierwszej połowie XI wieku (289). Walka o inwestyturę a kraje Europy wschodniej (291). Bolesław Krzywousty wobec sąsiadów (292). Poziom gospodarczy krajów wschodnioeuropejskich (294). Rozdrobnienie feudalne w Polsce (294). Rozdrobnienie feudalne w Czechach (295). Udział krajów Europy wschodniej w walce Fryderyka I z Papieżem (296). Kolonizacja na prawie niemieckim (296).

Rozdział XVII. Basen Morza Bałtyckiego w XI - XIII wieku 298

Dania w XI wieku (298). Ekspansja duńska w basenie Bałtyku (298). Podbój Finlandii przez Szwecję (299). Ostateczne uzależnienie Połabian przez Niemców (299). Krucjata przeciwko Słowianom Połabskim (300). Opanowanie Inflant przez Niemców (301). Zakon Kawalerów Mieczowych (301). Walka o wpływy w Inflantach (302). Sprawa chrystianizacji Prusów (303). Krzyżacy na pograniczu pruskim (303). Rozwój państwa zakonu krzyżackiego (305). Utworzenie Marchii Brandenburskiej (305). Pomorze wobec naporu brandenburskiego (306). Rezultaty niemieckiego parcia na wschód (306).

Rozdział XVIII. Ruś i niebezpieczeństwo mongolskie 307

Rozdrobnienie feudalne Rusi (307). Wzrost znaczenia Rusi Zaleskiej (308). Kształtowanie się potęgi Mongołów (309). Państwo Czyngis-Chana (309). Sztuka wojenna Mongołów (311). Organizacja imperium mongolskiego (313). Spadek po Czyngis-Chanie (313). Ujarmienie Rusi (314). Wyprawa na Węgry i Polskę (314). Charakter zwierzchnictwa tatarskiego nad Rusią (316). Ekspansja mongolska w Azji zachodniej (316). Próba współdziałania łacinników z Mongołami (319). Rozkład imperium mongolskiego (319).

Rozdział XIX. Przeobrażenie Europy zachodniej w okresie krucjat 320

Odrodzenie życia miejskiego (320). Wygląd miasta średniowiecznego (321). Charakter zabudowy miejskiej (323). Tryb życia mieszczan (323). Prawo składu (324). Pieńdźz i jego namiastki (325). Organizacja kredytu (325). Gildie i hanzy (326). Organizacja cechowa (326). Kościelna doktryna ekonomiczna (327). Ewolucja poglądów Kościoła na handel (327). Bogacenie się kleru (329). Waldensi (329). Franciszek z Assyżu (330). Franciszkanie (332). Klaryski (332). Tercjarze (333). Dominikanie (333). Inkwizycja (334). Organizacja zakonu kaznodziejskiego (334). Spór o zasadę ubóstwa w zakonie franciszkańskim (335). Powstawanie uniwersytetów (335). Recepta Arystotelesa (337). Architektura gotycka (339). Sztuki plastyczne w okresie gotyku (341).

ZMIERZCH ŚREDNIOWIECZA

Rozdział XX. Zatarg Francji z Papieżem 345

Filip IV Piękny u steru rządów (345). Spór o pobieraną od kleru dziesięcinę (345). Jubileusz 1300 roku (346). Stany Generalne we Francji (348). Klęska Filipa Pięknego

we Flandrii (348). Zamach w Anagni i jego skutki (349). Powstanie Dolcina (349). Papiestwo w Awinionie (350). Trudności finansowe Filipa IV (350). Kasata zakonu templariuszy (350). Kryzys gospodarczy we Francji i Europie zachodniej (352). Beginki i begardzi (352). Powstanie na Żuławach flandryjskich (353).

Rozdział XXI. Wojna stuletnia 354

Podbój Walii przez władców angielskich (354). Przejęcie korony francuskiej do Walezjuszy (354). Geneza wojny stuletniej (355). Pierwsza faza wojny stuletniej (355). Czarna śmierć (356). Druga faza wojny stuletniej (356). Rozejm i trudności wewnętrzne Francji (358). Zakeria (359). Trzecia faza wojny stuletniej (360). Łupiestwa wojsk zacieźnych (360). Czwarta faza wojny stuletniej (362). Ruchy społeczne we Francji (362). Ruchy społeczne w Anglii (362). Wklef i lolardowie (363). Powstanie Wata Tylera (364). Echa powstania Wata Tylera we Francji (364). Rządy opiekunów Karola VI we Francji (366). Wojna Burgundczyków z Armaniakami (367). Przemiany społeczne w Anglii (368). Piąta faza wojny stuletniej (368). Przejęcie Burgundczyków na stronę Henryka V (369). Henryk VI angielski — królem Francji (369). Wystąpienie Joanny d'Arc (370). Koniec wojny stuletniej (371). Upowszechnienie prochu w Europie (371). Emancypacja Księstwa Burgundii (371). Zgniecenie separatyzmu burgundzkiego (373). Likwidacja apanaży (375). Wojna Dwóch Róż w Anglii (375). Kształtowanie się odrębności kulturalnej Anglii (378).

Rozdział XXII. Kryzys Cesarstwa 378

Dezintegracja Rzeszy i roszczenia Przemysłidów (378). Rudolf Habsburg królem Niemiec (379). Walka Habsburgów z Przemysłidami (379). Podwaliny potęgi Habsburgów (380). Ekspansja Przemysłidów ku północy (381). Przywrócenie królestwa w Polsce (381). Walka o spadek węgierski (381). Problem spadku po Przemysłidach (382). Henryk Luksemburski — królem Niemiec (382). Henryk VII sięga po koronę cesarską (383). Bezkrólewie 1313 - 1314. (383). Kantony szwajcarskie w walce o emancypację (384). Zatarg Ludwika Bawarskiego z Papiestwem (385). Wyprawa Ludwika Bawarskiego do Włoch (386). Próby stworzenia potęgi rodowej Wittelsbachów (388). Trudności wewnętrzne Rzeszy za rządów Karola IV (388). Chwiejna polityka Karola IV (388). Złota Bulla Karola IV (389). Plany dynastyczne Karola IV (391). Zatarg z kantonami szwajcarskimi (391). Chaos w Rzeszy (391).

Rozdział XXIII. Kryzys Kościoła zachodniego 392

Demoralizacja kleru (392). Tzw. niewola babilońska Papiestwa (393). Stosunek papieży awiniońskich do Rzymu (394). Początek wielkiej schizmy zachodniej (394). Akcja soborowa (395). Sobór w Konstancji (396). Sobór w Bazylei (396). Unia florencka (398).

Rozdział XXIV. Husytyzm 399

Sytuacja społeczno-gospodarcza Czech w XIV wieku (399). Ferment społeczno-religijny w Czechach (399). Jan Hus (400). „Cztery artykuły praskie” (400). Rewolucja husycka (402). Armia husycka (402). Rozwarstwienie ruchu husyckiego (402). Pertraktacje z Jagiellonami o koronę czeską (403). Spory w obozie husyckim (403). Kompakty (404). Skutki rewolucji husyckiej (404). Walka o koronę czeską (404).

Rozdział XXV. Walka z naporem tureckim 406

Bizancjum w drugiej połowie XIII wieku (406). Kompanie katalońskie (406). Serbia Stefana Duszana (407). Turcy osmańscy (407). Andegawenowie węgierscy wobec ekspansji tureckiej (408). Krucjata antyturecka (409). Dywersja antyosmańska Tamerlana (410). Odrodzenie potęgi osmańskiej (410). Krucjata Władysława Warneńczyka (410). Upadek Konstantynopola (412). Skutki klęski Warneńczyka na Węgrzech (412). Plany koalicji antytureckiej Macieja Korwina (414). Granice Imperium Otomańskiego u schyłku XV wieku (414).

Rozdział XXVI. Basen Morza Bałtyckiego w XIII - XV wieku 415

Kolonizacja basenu Morza Bałtyckiego przez Niemców (415). Rola Lubeki (415). Walka Hanzы z rywalami handlowymi (415). Sprawa jedności skandynawskiej (416). Wyłamanie się Szwecji z jedności skandynawskiej (418). Polityka morską zakonu krzyżackiego (418). Katastrofa gospodarcza zakonu krzyżackiego (419). Ochłodzenie stosunków zakonu krzyżackiego z Hanzą (419). Rywalizacja Anglii i Holandii z Hanzą na Bałtyku (420).

Rozdział XXVII. Polska i Litwa wobec naporu krzyżackiego 421

Zjednoczenie ziem polskich (421). Proces i wojna polsko-krzyżacka (422). Unormowanie stosunków Kazimierza Wielkiego z sąsiadami (422). Sprawa Rusi Halickiej (423). Wzrost międzynarodowego znaczenia Polski (423). Stosunek Kazimierza Wielkiego do utraconych ziem zachodnich (424). Sprawa spadku po Ludwiku Węgierskim (424). Litwa pogańska (424). Geneza porozumienia Litwy z Polską (425). Skutki porozumienia polsko-litewskiego (426). Tarcia polsko-litewskie (426). Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą i Polską (427). Unia horodelska (427). Wojna polsko-krzyżacka 1414 roku (428). Wpływ stosunków polsko-czeskich na zatarg z Krzyżakami (428). Przywileje szlacheckie w Polsce (429). Próba emancypacji Witolda (429). Upadek wpływów husyckich w Polsce (430). Sprawa następstwa po Władysławie Warneńczyku (430). Wojna trzynastoletnia z zakonem krzyżackim (430).

Rozdział XXVIII. Zjednoczenie ziem ruskich pod hegemonią Moskwy 433

Rozczłonkowanie Rusi (433). Ruś Zaleska (433). Wzrost znaczenia Moskwy (433). Rywalizacja moskiewsko-litewska (435). Moskiewskie próby wyzwolenia się spod jarzma tatarskiego (435). Dążności ośrodkowe książąt udzielnych na Rusi (437). Uniezależnienie się Kościoła ruskiego od Konstantynopola (437). Rozkład Złotej Ordy (437). Wyzwolenie się Rusi spod zależności tatarskiej (438). Podporządkowanie Wielkiego Nowogrodu Moskwie (438). Rozrost terytorialny Moskwy w XV wieku (438). Utrwalenie podziału ziem ruskich na wschodnie i zachodnie (439). Moskwa trzecim Rzymem (439). Ustrój państwa moskiewskiego (439).

Rozdział XXIX. Włoska anarchia 441

Różnorodność stosunków społecznych i gospodarczych (441). Ustrój komun miejskich (441). Artes maiores i artes minores (442). Popolo minuto i wzrastający ferment społeczny (442). Mediolan (443). Genua i Piza (443). Wenecja (443). Florencja (445). Królestwo Neapolu (446). Dywersja Henryka VII (446). Liga gwałtowna w walce z gibellini (446). Interwencja węgierska w Królestwie Neapolu (447). Chaos w państwie kościelnym (447). Cola di Rienzi (448). Robotnicy najemni we Florencji (449). Powstanie ciompiach (449). Kryzys Królestwa Neapolu (450). Tyrania Viscontich w Mediolanie (451). Medyceusze we Florencji (451). Wzrost władztwa terytorialnego Wenecji na kontynencie (452). Zagrożenie Włoch przez Turków osmańskich (452).

Rozdział XXX. Na drodze do jedności hiszpańskiej 453

Ostatnie pozycje Maurów w Hiszpanii (453). Trudności wewnętrzne Kastylji (453). Królestwo Aragonu (453). Aragońska ekspansja gospodarcza (454). Nawarra i Portugalia (454). Formowanie się stanów w Kastylji (454). Rozwój stosunków społecznych w Aragonie (455). Sprawa zjednoczenia Hiszpanii (455). Ekspansja zamorska krajów Półwyspu Pirenejskiego (455).

Rozdział XXXI. Schyłek Średniowiecza 458

Kryzys gospodarczy XIV wieku (458). Rozwarstwienie stanów (459). Przemiany światopoglądowe (461). Literatura późnego średniowiecza (462). Zainteresowanie kulturą antyczną (467). Sztuki plastyczne (467). Stosunek do życia i śmierci (469). Nowe formy dewocji i wzrost zabobonów (470). Warunki ułatwiające szerzenie się nowych idei (472).

Bibliografia 475